

Jana Kutnohorská

ETIKA V OŠETŘOVATELSTVÍ

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

ETIKA V OŠETŘOVATELSTVÍ

Recenze:

PaedDr. Igor Lomnický, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Marek Vácha, Ph.D.

© Grada Publishing, a.s., 2007

Cover Photo © isifa.com, 2007

Vydala Grada Publishing, a.s.,

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 2991. publikaci.

Odpovědná redaktorka Blažena Posekaná

Sazba a zlom Blažena Posekaná

Počet stran 164

Vydání 1., Praha 2007

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.,

Husova 1881, Havlíčkův Brod

Nakladatelství Grada Publishing, a.s., děkuje Nemocnici Na Homolce za exkluzivní spolupráci a finanční podporu této publikace.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorky. Z jejich praktického uplatnění však pro autorku ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

Všechna práva vyhrazena. Tato kniha ani její část nesmí být žádným způsobem reprodukovány, ukládány či rozšiřovány bez písemného souhlasu nakladatelství.

ISBN 978-80-247-2069-2 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6568-6 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Seznam zkratk	10
1 Etika – věda o morálce	11
1.1 Obsah pojmů etika, morálka	11
1.1.1 Co je morální problém?	13
1.1.2 Co je morální dilema?	13
1.2 Etymologie slova etika	13
1.3 Etické teorie	14
1.4 Etické hodnoty a principy	15
1.4.1 Etické hodnoty	15
1.4.2 Základní etické principy v ošetrovatelství	18
1.5 Vztah etiky a práva	18
1.6 Mravní normy	20
1.7 Vymezení etiky v ošetrovatelství	21
1.7.1 Role sestry	22
1.7.2 Předmět ošetrovatelské etiky	22
1.7.3 Úkoly ošetrovatelské etiky	22
1.7.4 Cíle ošetrovatelské etiky	22
1.7.5 Základní pravidla a zdroje etického chování	22
1.8 Lékařská etika a její tradice	23
1.8.1 Česká lékařská etika	23
1.8.2 Ošetrovatelská etika jako samostatná disciplína	24
2 Zdroje zdravotnické (lékařské) ošetrovatelské etiky	27
2.1 Hippokratova přísaha a hippokratovská tradice	27
2.1.1 Hippokrates (460–370 př. n. l.)	27
2.1.2 Corpus Hippocraticum	27
2.1.3 Hippokratova přísaha	28
2.1.4 Hippokrates a tradiční vztah lékaře a nemocného	29
2.2 Židovsko-křesťanská tradice	30
2.2.1 Židovská tradice	30
2.2.2 Křesťanská tradice	30
2.3 Novodobé filozofické směry	32
2.3.1 Existencialismus	32
2.3.2 Fenomenologie	33
2.3.3 Hermeneutika	34
2.4 Holismus	34
3 Etické principy péče	37
3.1 Podmínky určující etické jednání sestry	37
3.2 Základní etické principy sestry-ošetrovatelky	37
3.2.1 Obhajoba	38

3.2.2	Odpovědnost	39
3.2.3	Povinnost	39
3.2.4	Spolupráce	40
3.3	Etický kodex sestry	40
4	Koncepce péče	42
4.1	Morální koncepce péče	42
4.2	Definice péče	43
4.3	Koncepce péče z pohledu napojení na pacienta	44
4.4	Sesterské stavovské ctnosti	44
4.4.1	Mezinárodní pravidla pro chování zdravotní sestry	46
4.5	Naslouchání a empatie	46
4.5.1	Naslouchání	46
4.5.2	Empatie	47
4.6	Mravní kultura osobnosti	48
5	Ochrana lidských práv a důstojnost pacienta/klienta	51
5.1	Lidská práva a ošetrovatelská etika	51
5.1.1	Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti	52
5.2	Právo na informaci	53
5.3	Povinnost mlčenlivosti	54
5.4	Práva pacientů	56
5.4.1	Rozlišení práv	57
5.4.2	Omezení práv pacientů	57
5.4.3	Strategie na posílení práv pacientů	58
6	Poškozování pacienta zdravotníkem	61
6.1	Iatrogenie, iatropatogenie – poškození lékařem	61
6.2	Sororigenie – poškození sestrou	61
6.3	Egrotogenie (aegrotogenie) – poškození pacientem	61
6.4	Iatraliptagenie – poškození léčitelem	61
6.5	Malpractice	62
6.5.1	Typy poškození pacienta	62
7	Sdělování pravdy na nemocničním lůžku	64
7.1	Vývoj názorů na pravdu	64
7.2	Informace o diagnóze	65
7.2.1	Zásady sdělování onkologické diagnózy	65
7.3	Nejčastěji kladné otázky	66
7.3.1	Komu má být pravda sdělena	66
7.3.2	Kdy má být pravda sdělena	66
7.3.3	Co říci	67
7.3.4	Jak pravdu říci	67

7.3.5	Kde pravdu sdělit	67
7.3.6	Kdo má pravdu sdělit	68
7.3.7	Kontraindikace pravdy	68
8	Etika umírání a smrti	70
8.1	Filozofie smrti	70
8.1.1	Umírání a smrt	71
8.2	Fáze umírání	72
8.2.1	Fáze umírání podle Elizabeth Kübler-Ross	72
8.2.2	Proces umírání	74
8.2.3	Období umírání	75
8.3	Modely umírání	75
8.3.1	Umírání ritualizované	75
8.3.2	Umírání institucionální	76
8.3.3	Směrnice pro pomoc umírajícím	78
8.3.4	Zásady a úkoly sestry v péči o umírajícího	78
8.3.5	Komunikace s umírajícím člověkem	79
8.3.6	Umírání jako poslední životní úkol člověka	79
8.4	Jednání s pozůstalými	80
8.5	Smutek – poznámky ke společenským způsobům	81
8.5.1	Soustrast	81
8.5.2	Pohřební rituály jako specifická forma pomoci pozůstalým	82
9	Eutanázie	84
9.1	Modely eutanázie	84
9.2.1	Pasivní eutanázie	84
9.2.2	Aktivní eutanázie	85
9.2.3	Problémy spojené s eutanázií	85
9.3	Nizozemský vzor eutanázie	85
9.3.1	Historie eutanázie v Nizozemsku	85
9.4	Living will v USA	87
9.4.1	Asistovaná sebevražda	88
10	Etické principy předcházení konfliktům	90
10.1	Druhy konfliktů	90
10.2	Jednání s pacienty	92
10.2.1	Spravedlnost	92
10.2.2	Laskavost	93
10.2.3	Odpovědnost	93
10.2.4	Jak jednat?	93
11	Etika v ošetrovatelském výzkumu	96
11.1	Strategie výzkumu v ošetrovatelství	96
11.1.1	Etické problémy ošetrovatelského výzkumu	97

11.2	Specifika ošetrovatelského výzkumu	97
11.2.1	Definice ošetrovatelského výzkumu	98
11.2.2	Předmět ošetrovatelského výzkumu	98
Přílohy		101
1.	Hippokratova přísaha	102
2.	Ženevská deklaráce	103
3.	Deklarace o nezávislosti a profesionální svobodě lékaře	104
4.	Helsinská deklaráce	105
5.	Etický kodex Lékařské komory České republiky	108
6.	Mezinárodní kodex pro zdravotní sestry	111
7.	Kodex sester předložený Českou asociací sester	112
8.	Mezinárodní etický kodex porodních asistentek	114
9.	Kodex profesionálního chování zdravotnických pracovníků registrovaných v ČAS	116
10.	Etické normy v ošetrovatelském povolání	117
11.	Povinnosti pracovníků ve zdravotnictví	120
12.	Dokument Rady Evropy k péči o smrtelně nemocné	121
13.	Etické principy činnosti a spolupráce oddělení lékařské genetiky	124
14.	Úmluva o lidských právech a biomedicíně Rady Evropy	126
15.	Zpracování osobních údajů souvisejících se zajišťováním zdravotní péče	131
16.	Lisabonská deklaráce o právech pacientů	133
17.	Amsterodamská deklaráce – Deklarace práv pacientů v Evropě	134
18.	Práva pacientů	139
19.	Práva kriticky nemocného	140
20.	Deklarace práv onkologických pacientů	141
21.	Etické problémy týkající se pacientů s duševními chorobami	145
22.	Deklarace práv duševně postižených osob	146
23.	Charta práv hospitalizovaných dětí	147
24.	Etická doporučení pro vysazení nebo nenasazení život udržující léčby se speciálním zaměřením k podávání výživy a tekutin	148
Slovníček pojmů		152
Literatura		156
Odborné časopisy		160
Rejstřík		161

Motto

Ošetrovatelka musí být pro nemocného oddanou a vlídnou bytostí a pro lékaře zručnou, vzdělanou a odpovědnou spolupracovnicí.

Sylva Macharová (1893–1968)
diplomovaná sestra

Moje poděkování patří všem mým studentkám a studentům, kteří mě v průběhu méj dlouholeté pedagogické praxe svými dotazy a chováním inspirovali. Především bych chtěla poděkovat posluchačům kombinovaného studia bakalářského studijního programu Ošetrovatelství za cenné zkušenosti ověřené praxí, mnoho jejich podnětů jsem využila.

Rovněž děkuji všem kolegyním, kolegům, sestřičkám a lékařům, s nimiž jsem měla možnost o morálce ve zdravotnictví diskutovat.

Jana Kutnohorská

Seznam zkratek

ČAS	Česká asociace sester
ČLK	Česká lékařská komora
ČSČK	Československý červený kříž
DrSc.	Doctor scientiarum (doktor věd)
ECL	Asociace evropských lig proti rakovině
EHS	Evropské hospodářské společenství
HFA	Zdraví pro všechny
ICM	Mezinárodní organizace porodních asistentek
ICN	Mezinárodní organizace sester
IDPVZ	Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví
JEP	Jan Evangelista Purkyně
LDN	Léčebna dlouhodobě nemocných
LSPP	Lékařská služba první pomoci
MU	Masarykova univerzita
MUDr.	Medicinae universa doctor
MZ ČR	Ministerstvo zdravotnictví České republiky
NAVCH	Mezinárodní organizace pro blaho hospitalizovaných dětí
NCNZO	Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotních oborů v Brně
UICC	Světová unie proti rakovině
UK	Univerzita Karlova
UP	Univerzita Palackého
WMA	Světová lékařská asociace
WHO	Světová zdravotnická organizace
WHO/EURO	Regionální ústředna Světové zdravotnické organizace pro Evropu
ZČU	Západočeská univerzita

1 Etika – věda o morálce

1.1 Obsah pojmů etika, morálka

Slovo etika se užívá pro vědecké zkoumání morálních obsahů. Etika předpokládá, že jsme rozumné bytosti, a že svobodná a rozumná volba je nezbytnou podmínkou morální odpovědnosti. Být mravní bytostí znamená být osobou, která je schopná být mravně odpovědnou za své činy. Základním problémem etiky je však to, jak víme, co je dobré a správné. Je vůbec možné odvolávat se na rozum, když činíme svá morální rozhodnutí? Tradičně jsme shledávali odpověď ve své morální tradici nebo náboženské víře. Také v současnosti existuje řada morálních, náboženských či ideologických tradic, které je třeba respektovat. Někteří filozofové a vědci hlásají, že dochází ke střetu civilizací. Jedním z hlavních témat moderní etiky se stala myšlenka morální relativity.

Etika je filozofická disciplína, byla nazývána praktickou filozofií. Jako samostatný obor lidského bádání byla systemizována starořeckým filozofem Aristotelem.¹ Etika je podle něj naukou o dobrých charakterových vlastnostech, tj. o lidských ctnostech.

Etika je vědecká disciplína, jejímž objektem je mravnost. Morálka je představována systémem pravidel a norem, které určují chování a jednání lidí.

1 Aristoteles ze Stageiry (385–322 př. n. l.), jeden z nejvýznamnějších myslitelů v dějinách filozofie, žák a později odpůrce Platónův, vychovatel a učitel Alexandra Makedonského. Položil základy přírodní filozofie, logiky, etiky, psychologie, politiky a dalších oborů. Ve svých etických spisech Aristoteles pokládá štěstí za cíl lidského života. Výtah z etických děl se nazývá Velká etika.

Aristoteles věnoval mravnosti poměrně hodně pozornosti a jeho spisy na toto téma byly vydány jako souhrnné dílo teprve po jeho smrti – Deset knih Etiky Nikomachovy, soubor spisů nazvaný podle Aristotelova syna Nikomacha, který je po smrti otce utřídil a vydává. Deset knih Nikomachovy etiky se pak na celá dlouhá staletí stalo základním etickým dílem.

Etika Nikomachova:

1. Předmět a povaha etiky. Blaženost. Roztřídění ctností.
2. Původ a definice mravní ctnosti.
3. Vědomé rozhodnutí. Jednotlivé mravní ctnosti a jejich protiklady.
4. Další vyprávění o mravních ctnostech a nectnostech.
5. Spravedlnost a právo.
6. Rozumové ctnosti.
7. Zdrženlivost a nezdrženlivost.
8. Přátelství a jeho druhy. Ústavy.
9. Potřeba přátelství.
10. Význam slasti. Definice blaženosti. Důležitost zákonodárství a přemravný život.

Každý obor lidské činnosti má svou morálku a má ji také ošetrovatelství. V minulosti byla označována etická učení jako nauka o povinnostech. Každý obor lidské činnosti, včetně ošetrovatelství, má vymezené povinnosti. V ošetrovatelství jde navíc ještě o rozhodnutí, co je pro pacienta prospěšnější, co konat, aby byla zachována důstojnost pacienta, jeho autonomie, aby pacient neztrácel naději.

Etika je součástí kultury dané společnosti. Kultura, to jsou naučené, sdílené a předávané hodnoty, přesvědčení, normy a zvyklosti určité skupiny lidí. Tyto složky kultury ovlivňují myšlení, rozhodování a jednání specifickým způsobem. Za touto definicí stojí předpoklad, že lidé jsou kulturní bytosti, které si zajišťovaly schopnost přežít v různých dobách svou ochotou pomáhat druhým a pečovat o ně v každém věku, v mnoha různých prostředích a mnoha způsoby.

Kultura ovlivňuje vzorce chování a myšlení. Je to složitá struktura formující poznávání světa a života v něm. Kulturou je propracované, sdílené a předávané chápání hodnot, životního stylu, přesvědčení určité osoby nebo skupiny osob. Toto chápání přechází z generace na generaci a ovlivňuje myšlení, rozhodování a jednání člověka. Ke kultuře patří rovněž řada obřadních tradičních zvyklostí: rituály v mezních životních situacích (narození, křest, svatba, pohřeb aj.) a kodex etického rozhodování včetně způsobů chování (etiketa). Kultuře nelze upřít i jistou prediktivní úlohu, tzn., že pomáhá předem odhadnout, jak bude dotyčný v dané situaci reagovat.

Morálka určuje společensky žádoucí a nežádoucí jednání a tak usměrňuje chování člověka ve společnosti. Jde vlastně o definované přesvědčení, že určité chování, jednání je správné a jiné nesprávné. Je to vlastně schopnost rozeznávat dobré od zlého. Podle tohoto rozeznávání dobra a zla se vytvářejí mravní vztahy, což jsou postoje jedince k sobě a k ostatním lidem. Morálku vnímáme jako společensky preferované psané i nepsané normy, které tvoří soubor požadavků na chování člověka. Měřítkem morálky je shoda či neshoda s vlastním svědomím. Proto je morálka individuální kategorie. Mravnost představuje pozitivní morální stav, individuálně prožívanou morálku. Je podstatnou stránkou lidské kultury, velkou humanistickou hodnotou, která pozvedá člověka, vzbuzuje a rozvíjí v něm humanitu.

Morálka v ošetrovatelství je to, co se dotýká dobra a prospěchu nebo škody a ublížení nemocnému. Všechny ošetrovatelské úkony mají morální dopad. Morálka jsou reálné mravní vztahy lidí, jsou to vztahy mezi jednotlivci, mezi jednotlivcem a skupinou a také vztahy k sobě samému.

Etika – teorie, neboli věda o morálce – zkoumá, proč se člověk chová tak či onak. Pokud ji chceme definovat, pak je filozofickou vědou o správném způsobu života, vychází z racionálních přístupů a snaží se nalézt, popřípadě zdůvodnit společné a obecné základy, na nichž morálka stojí. V ošetrovatelství ji definujeme jako teorii o podmínkách a příčinách ošetrovatelsky žádoucího a nežádoucího chování a jednání.

1.1.1 Co je morální problém?

Problém znamená důležitý sporný námět k řešení. Problém vzniká tam, kde mohou být různé názory. Co je tedy morální problém? Je to důležité téma spojené s rozlišováním mezi dobrým a zlým, správným a nesprávným v denním životě.

Léčba pacientů a jejich blaho závisí do značné míry na morálce, na etickém a právním vědomí zdravotníků, kteří poskytují péči. Nejedná se však pouze o zdravotníky, ale i politiky, úředníky, humanitární pracovníky atd. Vnímavost vůči porušování lidských práv a vůči nespravedlnosti vyplývající z neetického chování je velmi vysoká. Je třeba však varovat před hledáním morálních problémů ve všem.

Řada morálních otázek a problémů vystoupila do popředí v okamžiku, kdy se začaly zavádět nové technologie, nová léčiva a léčebné postupy.

1.1.2 Co je morální dilema?

Je to situace, kdy člověk čelí alespoň dvěma různými alternativám, přičemž ani jedna z nich se nezdá být optimálním řešením daného problému. V jistém smyslu lze dilema přirovnat ke křižovatce nebo rozcestí, jejichž směry nevedou zcela ke kýženému cíli.

ICN Code for Nurses: Ethical Concepts Applied to Nursing (ICN 1953, 2000) uvádí, že sestra, porodní asistentka, pečovatelka je osobně zodpovědná za své kroky a dodržování profesních závazků a žádá se, aby:

- vždy jednala tak, aby to sloužilo zájmům pacientů/klientů a jejich blahu,
- zajistila, aby žádný čin nebo opomenutí v rámci kompetencí nemělo škodlivé důsledky, pokud jde o zájmy a bezpečí pacientů a klientů.

K etickým dilematům vedou morální konflikty a rozpory. Konflikty a dilemata se vyskytují tam, kde člověk musí činit rozhodnutí. Čím je těžší předvídat důsledky určitých činů, tím větší je dilema. Někdy je možné dosažení kompromisu. Takový kompromis však ve zdravotnictví není možný při rozhodování mezi životem a smrtí.

1.2 Etymologie slova etika

V našich středoevropských podmínkách etymologický vývoj slova **etika** má tři jazykové aspekty. Základ používaných slov se vyvinul z řečtiny, latiny a staroslověnštiny.

1. **Řecký základ.** Ethos označuje způsob jednání, postoj a smýšlení osob. Původně znamenalo místo bydlení určené společenstvím nebo původem. Vyvinulo se přeneseně z přesně hranicemi určeného místa pro pastvu.

2. **Latinský základ.** Mos je slovo, od něhož se odvozuje pojem morálka. Znamenalo původně vůli, označovalo především vůli uloženou člověku bohy nebo panovníky, tedy předpisy a zákony, a pak tradiční mravy a obyčej (mores). V průběhu etymologických změn slovo mos (tak jako ethos) nabylo významu jako osobní způsob života, smýšlení, charakter a mravní chování jednotlivce.
3. **Slovanský základ.** České slovo mrav pochází z praslovanského základu norv, staročesky nrav. Praslovanský kmen je zachován v ruštině „nraviťsja“, tj. líbit se. Je tedy nrav, později mrav, něco, co se obecně líbí, co je vhodné. Obyčejně se používá mrav v množném čísle mravy stejně jako latinské mores.

Etymologie slova „etika“ nejprve zdůrazňuje sociální kontext, do něhož byly etické, morální, eventuálně mravní jevy původně zasazeny jako společný mrav, obyčej, zvyk a zákon společností.

1.3 Etické teorie

Etika se v zásadě skládá ze 3 oborů:

- **Metaetika.** Filozofie morálky na úrovni nejvyšší abstrakce. Zabývá se podstatou morálního myšlení a ujasněním terminologie co je dobro, zlo, štěstí.
- **Normativní etika.** Pokouší se formulovat postupy a mechanismy k řešení etických problémů. Etické postupy nás provázejí v různých formách celým životem. Někteří autoři však nepovažují hledání formálních a univerzálních etických postupů za nutné a snaží se spíše školit vnímavost jedince tak, aby rozlišil dobré a zlé podle toho, jak se v životě za daných okolností vynořují – hovoříme o partikularizmu.
- **Praktická etika.** Studuje konkrétní situace a rozhodnutí buď komplexně, nebo v rámci určitého oboru – pak se tato etika nazývá **profesní etika**: lékařství, podnikání, právo, pedagogika, ošetrovatelství atd.
- Etiku lze rozlišovat také podle jiných hledisek:
- **Etika heteronomní.** Etické zásady jsou dány z vnějšku společenskou autoritou, popřípadě Bohem.
- **Etika autonomní.** Člověk (společnost) si sám vymezí etické zásady.

Dále se můžeme setkat s pojmy:

- **Individuální etika.** Zabývá se morálním profilem jedince.
- **Sociální etika.** Etika sociálních skupin.
- **Bioetika.** Termín není chápán jako synonymum lékařské etiky, ale jako samostatná disciplína, která studuje etické otázky v souvislosti se vznikem a závěrem života a života vůbec. Překračuje rámeček existence člověka a jeho začlenění do přírody, řeší i vztah k životnímu prostředí.

1.4 Etické hodnoty a principy

Etika nestanoví co smíme a co nesmíme. Etika nám pomáhá hledat a rozlišovat za všech okolností co je mravné, co je nemravné a podle toho jednat správně, či nesprávně. Etika je úzce spojena s teorií hodnot. Jelikož za nejvyšší lidskou hodnotu bývá z etického hlediska pokládáno dobro, etika nás učí rozpoznávat, co je dobré a co není dobré.

1.4.1 Etické hodnoty

Pokud budeme předpokládat, že vše, co potřebujeme nebo na čem nám záleží má určitou hodnotu, pak je zřejmé, že existují mnohé hodnoty, a že nejsou dosažitelné současně. Proto první a nejdůležitější otázka etiky zní: „O které věci bychom měli dbát?“ a pak „Co budu dělat nebo co budeme dělat v této konkrétní situaci?“ Je přirozené, že přemýšlíme o smyslu života, a je stejně tak přirozené, že existují situace, v nichž si nejsme jisti, co bychom v té které konkrétní situaci měli dělat. Tyto otázky mohou přinášet mnoho rozdílných odpovědí. Jakou odpověď v dané situaci preferovat?

Hodnota je vždy přijímána jako norma a má tedy normativní charakter. Pokud je nějaký člověk zřetelně hodnotově orientován určitým směrem, tedy má-li jasnou hodnotovou orientaci, považuje za správné, dobré a mravné i pro všechny ostatní, aby byli orientováni podobně jako on. Jeho hodnotová orientace tak zároveň výrazným způsobem určuje i jeho morálku.

Při rozmanitosti hodnotových oblastí a hodnot se objevuje otázka, zda existují hodnoty bytostně lidské, jejichž prostřednictvím se jedinec stává „dobrým člověkem“. Skutečně lidské se rodí, když člověk odpovídá na volání druhého, při setkání s druhým. Takové hodnoty nazýváme mravními hodnotami, mravním dobrem.

Neexistuje žádná všeobecně platná hodnotová teorie, filozofové se o povaze hodnot stále přou. Existují však teze, které se jeví v tomto kontextu jako obzvláště případné. Jsou určité základní, neboli všeobecně platné hodnoty, a dále určité dílčí, neboli druhotné hodnoty. Nakrmit hladové dítě je vždy správné, ublížit dítěti je vždy špatné. Existují určité základní mravní normy o dobru a zlu. Pokud se shodneme, že existují určité základní nebo univerzální mravní hodnoty (univerzálie), máme pořád ještě problém, jak přesně rozlišit, které hodnoty jsou základní a které druhotné.

Hodnoty morální a jiné než morální povahy. Neexistují žádná jasná kritéria, podle nichž lze přesně rozlišit tyto dva soubory hodnot. Nepochybujeme vůbec o tom, že do sféry mravních hodnot patří spravedlnost, štěstí, láska, ctnost. Na druhé straně takové hodnoty jako znalosti, moc, bohatství, výkonnost, schopnosti jsou zpravidla řazeny mezi hodnoty „jiné než morální povahy“. To ovšem neznamená, že musí být nemorální.

Dvě hodnoty nejsou slučitelné, pokud jich nelze plně docílit zároveň. Není možné mít zároveň dokonale bezpečnou a dokonale svobodnou společnost. Když chceme být bezpeční i svobodní, musíme přijmout určité kompromisní řešení a problém spočívá v tom, jaké jsou meze kompromisu a jak by jich mělo být dosaženo.

Existují hodnoty souměřitelné a nesouměřitelné. Lze vážit a měřit kvalitu či kvantitu věcí, avšak je obtížné, a někteří filozofové tvrdí, že nemožné, porovnávat a měřit mravní hodnoty. Co je důležitější nebo cennější? Například život nebo svoboda, život nebo důstojnost?

Morální hodnoty jsou specifické, protože od jiných hodnot implikují povinnosti. Pokud cítíme mravní hodnotu, pak také cítíme, že má být uskutečněna. Hodnoty můžeme dělit také podle hierarchie:

- **Hodnoty příjemného a nepříjemného** – to jsou hodnoty nejnižšího stupně ve smyslu motivace podle libosti a nelibosti.
- **Hodnoty vitálního cítění** – to jsou hodnoty vyššího řádu ve smyslu stupně životního pocitu v protikladech – vznešené a nízké, zdravé a nemocné, mladé a staré.
- **Duchovní hodnoty** – k nim patří hodnoty morální, právní, estetické, pravdy ve vědě.
- **Hodnoty posvátna** – nejvyšší skupina hodnot.

Morální kvalita určitého jednání záleží v konečné instanci na mravní kvalitě smýšlení a na vůli člověka, který jedná. Člověk se chová mravně dobře, pokud jedná vědomě a chtěně v souladu s povinností, naopak jedná špatně, jedná-li vědomě a chtěně v rozporu s povinností. Je proto rozumné snažit se zjistit nebo zavést určitý řád nebo pravidla určující preference pro rozhodování o tom, jaký postup bychom měli zvolit v určité situaci, **to je úkolem etiky.**

Etická teorie má za cíl vytvořit mechanismy pro řešení našich morálních problémů, v nichž se uplatňují tři principy:

1. **Hodnota života:** Zde máme na mysli hodnotu morální. Drahocennost života je všeobecně uznávaným principem. Je problematické např. při hromadných katastrofách stanovit, koho s omezenými kapacitami přednostně zachránit – či život má větší hodnotu.
2. **Kvalita života:** Co rozumíme kvalitou života? Někteří do ní začleňují kvalitu životního stylu, např. hojnou aktivitu a rekreaci, nebo domácí rodinné štěstí v souvislosti s péčí o děti. Kvalitu života samotného ovšem vyjadřují spíše veličiny jako zdraví, naplnění potřeby být milován a milovat, možnost využívat všechny schopnosti. Kvalita života je subjektivní, vnitřní pojem. O kvalitě cizího života si můžeme udělat jen přibližnou představu, která bude ovlivněna našimi postoji a zkušenostmi.

3. Posvátnost života: Princip posvátnosti života vyplývá zpravidla z náboženských postojů. Uznávají jej však i lidé, kteří nejsou religiozni, protože naše kultura je ve svých základech křesťanská.

Výhody ujasňování hodnot v sesterské praxi:

- Je to proces, kdy si uvědomujeme hodnoty řídící naše jednání.
- Podporuje rozhodování. Není to však synonymum pro etický rozhodovací proces.
- Podporuje rozvoj osobnosti, protože podporuje uvědomování sebe sama (sebereflexi).
- Slouží jako klíč k hodnotám pacienta/klienta a usměrňuje intervence sestry.
- Umožňuje vnitřní pohled do systému hodnot. Toto uvědomování umožňuje jedinci udržet si, resp. změnit hodnotový systém.
- Ve zdravotnictví podporuje schopnost empatie.

Hodnoty lidí se v průběhu života mění, a to má obecnou platnost bez ohledu na skutečnost, v jaké kultuře se formovala jejich osobnost. Hodnoty se mění také s ohledem na zdravotní stav. Některé hodnoty považujeme v životě za zajištěné a neuvědomujeme si, že může nastat jejich změna: např. ochrnutí po automobilové nehodě, ztráta sluchu atd. Identifikace hodnot pacienta/klienta má velký význam pro etické jednání sestry.

Identifikace hodnotového systému pacienta/klienta pomáhá:

- Najít pacientovi/klientovi nový a smysluplný systém životních hodnot po překonání úrazu nebo choroby, popřípadě v životě s následky úrazu (např. ochrnutí dolních končetin), v životě s nemocí (např. pacient na dialýze).
- Získat informace o reakcích pacienta/klienta na úraz nebo chorobu.
- Hledat alternativní cíle, když původní hodnotový systém ztroskotal a nelze ho obnovit.
- Plánovat takové ošetřovatelské vstupy, které podporují kulturní a zdravotní přesvědčení pacienta/klienta.

S hodnotovým systémem pacienta/klienta se můžeme seznámit několika způsoby:

- Konverzací s pacienty/klienty o jejich práci, rodině, domácích zvířatech, zájmech, úspěších v minulosti, cílech a majetku.
- Nasloucháním rodině a přátelům pacienta. Přátelé nebo členové rodiny mohou často poskytnout záchytné body náhodnými poznámkami.
- Prozkoumáním zdravotních záznamů pacienta, které nám mohou odhalit jeho osobní hodnoty.

1.4.2 Základní etické principy v ošetrovatelství

Autonomie. Etický princip, který poukazuje na to, že každý by měl mít právo určovat své chování a jednání podle svých osobních etických zásad. Ctít autonomii jednotlivce znamená připustit jeho volbu podle osobních hodnot a přesvědčení. Autonomie jedince má také sociokulturní kontext včetně náboženství. Autonomní pacienti/klienti ošetrovatelské péče mohou dle svého uvážení přenesnout odpovědnost za rozhodování na jinou osobu – např. ošetrovatelku-sestru.

Beneficence – prospěšnost. Závazek konat dobro a vyhnout se působení škod nebo újmy. Sestry jsou vázány povinností podnikat takové kroky, které prospívají pacientovi. Někdy to znamená nezůstat nečinný.

Důvěryhodnost. Zůstat věrný svým závazkům a dodržovat je. Tyto závazky vyplývají z důvěryhodného vztahu mezi pacientem a poskytovatelem péče, jde např. o dodržování slibů a zachování soukromí citlivých dat. Moderní ošetrovatelství zdůrazňuje, že by sestra měla působit jako obhájkyně pacienta a jeho práv. Důvěryhodnost je zakotvena i v ošetrovatelském etickém kodexu.

Spravedlnost. Princip vyžadující rovné jednání s lidmi, kteří jsou v podobné situaci a diferencované jednání s lidmi, kteří jsou v různých situacích. To znamená, že pokud mají pacienti stejné potřeby ve věci zdraví, mělo by o ně být postaráno stejně.

Veracita – pravdomluvnost. Závazek říkat druhým pravdu a neklamati je. V jistém smyslu se dá mluvit o pravdivosti vůči sobě samému. Pravdomluvnost je oceňována v řadě kultur a v jejich tradičních hodnotách. Je něčím, co druhým „dlužíme“, čím jsme jim povinováni.

1.5 Vztah etiky a práva

Ideální stav je takový, kdy se etická a právní norma shoduje. Etika je vědou normativní a vymezuje rozsah etických zákonů. Vždy je velmi důležité rozlišovat mezi mravními postuláty a právními zákony. Etika respektuje dilematické situace, právo (právní zákon) dbá o jednoznačné postuláty.

Zatímco zákon zaručuje minimální standardy nebo kritéria vynutitelná prostřednictvím sankcí a trestů, má etika tendenci dosáhnout ideálního stavu. Je dobrovolná a nemůže být vynucena. Zákon je neosobní, potlačuje nežádoucí chování s cílem prosadit své požadavky.

Etika je osobnější a závislá na svědomí člověka. Může předjímat situace vznikající ve zdravotní péči, ve většině případů dříve a ve větším rozsahu než zákon.

Zákon a etika se může posilovat. Zákon chrání, zajišťuje práva, zatímco etika vyžaduje, abychom jednali podle zásad, které často přesahují povinnosti dané zákonem. Zákon poskytuje určitá práva týkající se např. informovaného souhlasu nebo mlčenlivosti, ale silná empatie k zásadám respektování autonomie

pacienta/klienta může vést k dobrovolnému rozšíření těchto práv až za záměr zákona.

- Mravní hodnoty musejí mít alespoň rámcově svou podporu v zákonech.
- Etické kodexy jsou pouze mravně závaznou normou, ale nemohou odporovat platné legislativě.
- Právo je pouze minimum etiky.
- Pro zdravotníky je důležité orientovat se jak v mravně závazných, tak právně závazných normách.

K důležitým současným etickým kodexům, které by se měly ve zdravotnictví respektovat a které by měla ošetřovatelka-zdravotní sestra znát, patří:

Všeobecná deklarace lidských práv (1948)

Ženevská deklarace (1948)

Úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod (1950)

Kodex sestry ICN (1953, naposledy novelizován 2000)

Helsinská deklarace (1964)

Mezinárodní pravidla pro chování sestry (1964)

Deklarace práv duševně postižených lidí (1971)

Úmluva o právech dítěte (1989)

Kodex sester předložený Českou asociací sester (1991)

Etické normy v ošetřovatelství (1991)

Práva pacientů (1992)

Etické principy činnosti a spolupráce oddělení lékařské genetiky (1992)

Charta práv hospitalizovaných dětí (1993)

Mezinárodní etický kodex porodních asistentek (1993)

Etický kodex České lékařské komory (1996)

Úmluva o lidských právech a biomedicíně Rady Evropy (1997)

Dokument Rady Evropy k péči o smrtelně nemocné (1999)

Deklarace práv onkologických pacientů (2002)

Tento výčet není úplný, upozorňuje na nejvýznamnější kodexy, které se do etického rozhodování ošetřovatelky-zdravotní sestry promítají.

Etika se nikdy neomezovala jen na to, aby definovala dobro pouze jako to, co je subjektivně shodné se svědomím. Vždy usilovala o poznání, co je mravně správné v různých oblastech praxe a snažila se toto správné uplatnit sociálně jako normu. Ve všech sociálních útvarech je nutné minimum mravní identity. Člověk není mravní bytostí od přirozenosti, ale jeho morálnost je výsledkem kultury, tzv. strategie kultury.

Normy. Sociální pravidla jednání. Jsou měřítkem mravnosti a nárokují si obecnou platnost. Normy uspokojují potřebu orientace člověka ve světě, protože dávají určitý obecně závazný řád. Rozlišujeme normy mravní a právní.

Legalita. Shoda mravní normy a legislativní zákonné úpravy. Etické požadavky, které jsou kladeny na zdravotníky lze právním způsobem definovat a zabezpečit.

Právní odpovědnost. Za ošetrovatelskou praxi je specifikována zákony – legislativou.

Právní normy. Působí sociálně, mimo jiné tím, že jejich plnění lze vynutit. Mravní norma se stává právní normou, jakmile je vyhlášena příslušným veřejně oprávněným orgánem. Právní norma má formu zákona.

1.6 Mravní normy

Za mravní normu je většinou považováno „nepsané pravidlo“, které platí v určité společnosti, skupině, profesi atd. Mravní norma je určována i tradicí a podporována veřejným míněním. Vnímáme ji především jako nepsané pravidlo, což ovšem neznamená, že nemůže mít podobu doporučení, předpisu, pokynu (etické kodexy, charty práv pacientů). Když mravně hodnotíme lidské jednání, vždycky předpokládáme, že jednajících osoby poznávají rozdíl mezi dobrem a zlem. Pracujeme s pojmy mravní hodnocení, svědomí, dobrovolnost, odpovědnost. Každá společnost, každá profese má minimum mravní identity. Mravním normám se lze učit. Morální odpovědnost za ošetrovatelskou praxi je specifikována etickým kodexem.

Mravní normy. Žijí tím, že jsou převážně přijímány v sociálních útvarech. Bez minima sociálně přijímaných mravních norem není možná existence žádného sociálního útvaru.

Mravní hodnocení. Předpokládáme, že každý člověk nějak ví, co je dobré a co je špatné alespoň ve všeobecném smyslu. To nevyklučuje, že v jednotlivém případě lidé mohou mít o dobro a zlu zcela rozdílné názory.

Svědomí. Předpokládáme také, že každý rozhodně ví, že dobro je nutno konat a zlo nekonat. Toto všeobecné poznání dobra a zla, které spontánně samozřejmě předpokládáme ve styku s lidmi, označujeme běžně jako svědomí. Z etymologického hlediska český výraz vystihuje to, co děláme „s vědomím“. Za svědomitého považujeme takového člověka, který plní důsledně svoje povinnosti. Jiný člověk může ovšem z důvodu „svého svědomí“ tyto povinnosti neplnit. V souvislosti se svědomím se dostává do popředí také otázka povinnosti člověka. Svědomí dává člověku schopnost morálně hodnotit své jednání. Rozlišují se dvě polohy či funkce svědomí, a to svědomí před činem a svědomí po činu. Pro mravní hodnotu jednání je rozhodující svědomí, které činu předchází.

Dobrovolnost. Když mravně posuzujeme lidské jednání, vždycky předpokládáme, že jednajících je v určitém smyslu pánem svého jednání. Sám se rozhodl,